NEOLİBERALİZMİN VE HEGEMONYANIN YENİ DİLİ TOTAL BÜROKRATİKLEŞME: ELEŞTİREL BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Mustafa ULUÇAKAR¹

Cengiz ÖZGÜN²

Özet

Bu çalışmanın amacı, bürokratikleşmeyi toplumsal yaşamın bütün düzeylerine aktaran, bu yönüyle çağdaş dünyanın kaçınılmaz özelliklerinden biri gibi görünen ve neoliberalizmle daha belirgin hale gelen “total bürokratikleşme” olgusunun gündelik yaşam üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Çalışma verileri literatür taraması-ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada yeni bir kuramsal analiz veya kavramsal bir katkı sağlama yerine literatürdeki tartışmalar üzerinden eleştirel bir yorum geliştirilmeye çalışılmıştır. 20’nci Yüzyıla damgasını vuran bürokratik yönetim modeli neoliberalizmin kamu yönetimindeki yansıması olarak görülebilecek yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının ortaya çıkmasıyla sık sık eleştirilmeye başlanmıştır. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının önde gelen amaçlarından biri; özel sektör yönetim mantığının egemen kılınması suretiyle devletin idari aygıtındaki bürokratik formaliteleri azaltmaktır. Buna karşın günümüzde bürokratik formalitelerin, sadece devletin idari aygıtında değil, gündelik yaşamın bütününde yaygınlaştığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belirsizlik, Bürokrasi, Neoliberal Bürokratikleşme, Risk, Yeni Dünya Düzeni.

THE NEW LANGUAGE OF NEOLIBERALISM AND HEGEMONY TOTAL BUREAUCRATIZATION: A CRITICAL LITERATURE ANALYSIS

Abstract

The aim of this study is to discuss the effects of "total bureaucratization", which transfers bureaucratization to all levels of daily life and seems to be an inevitable feature of the modern world. The data were obtained from the secondary sources. Instead of making a new theoretical analysis or a conceptual contribution, a critical interpretation was tried to be developed through the discussions in the literature. The bureaucratic management model that marked the twentieth century has been criticized with the emergence of a New Public Management (NPM), which can be seen as the reflection of neoliberalism in public administration. One of the leading goals of NPM is to reduce bureaucratic formalities by making the private sector management logic dominant in public sector. Contrarily, bureaucratic formalities are becoming widespread in every facet of daily life.

Keywords: Uncertainty, Bureaucracy, Neoliberal Bureaucratization, Risk, New World Order

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: mulucakar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1607-1802

² Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: cengizozgun86@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5224-7457

1. Giriş

21'inci Yüzyılda ekonomik ve teknolojik alanlarda yaşanan değişim, devletlerin yönetim yapılarını da etkilemiştir. Özellikle 1970'lerden sonra bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz, devletlerin liberal düşünceler çerçevesinde örgütlenmesini gündeme taşımıştır. Devletin tanımı, neoliberal ekonomik görüş çerçevesinde yeniden şekillenmiş, Batılı ülkelerde Reaganizm, Thatcherizm olarak, Türkiye'de ise Özalizm diye adlandırılan anlayış çerçevesinde; liberalleşme, özelleştirme ve serbestleşme (deregulation) amacına yönelik pek çok reform yapılmıştır. Yapılan bu reformlar sonucu girişimci idare (entrepreneurial government) kavramı ortaya çıkmış, devlet yönetiminde yeni kamu işletmeciliği (New Public Management) yaklaşımı hayata geçirilmiştir. 1980'li yıllarda yaygınlaşan, sosyal hayatta muhafazakâr ama ekonomik anlamda neoliberal yaklaşımın önde gelen amaçlarından biri giderek hantallaşan bürokratik yapılara alternatif oluşturmaktır (Eryılmaz, 2015, s. 48-57).

Yeni kamu işletmeciliği, en basit şekliyle, neoliberalizmin kamu yönetimine yansımaları şeklinde tanımlanabilir. Bu yaklaşım Hood (1991) ve Aucoin (1995) gibi kamu yönetimi akademisyenleri tarafından disiplin literatürüne kazandırılmakla birlikte Osborne ve Gaebler (1992)'in *Reinventing Government* (Devletin-Hükümetin yeniden icadı-keşfi) adlı kitabının ardından Clinton dönemi ABD'sinde uygulamaya geçmiştir. Yeni kamu işletmeciliğinin önde gelen amaçlarından biri, özel sektör yönetim mantığını egemen kılarak devlette bürokrasiyi azaltmaktır.

Bununla birlikte alınan riskli kararlar sonucu oluşan başarısız sonuçların maliyetinin, kamusal sorumluluk haline gelmesi (Dobell, 1989, s. 2) nedeniyle yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında kamu yöneticilerine karar alma ve uygulamada özel sektör yöneticileri kadar esneklik tanınmadığı görülmektedir. Ayrıca, yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında kamu kaynaklarının keyfi kullanımına engel olmak için de üst yönetim kademesinin sürekli ve detaylı bir kontrolü söz konusu olmaktadır. Kamu örgütlerindeki sınırlı yetki ve kontrol anlayışı, riskten kaçınma kültürünün örgüt genelinde hâkim olmasına yol açtığı gibi (Bozeman ve Kingsley, 1998, s. 112; Moon, 1999, s. 34; Ott ve Goodman, 1998, s. 524) yapılan işlerin hacmi ve devletin gelişmesi, liberallerin benimsemedikleri bürokratikleşmeyi de beraberinde getirmektedir (Eryılmaz, 2010, s. 87-92).

Özel sektörde de görülebilen bu çelişkili durum; neoliberal dönemde günlük hayatta karşı karşıya kaldığımız bütün; norm, prosedür ve kuralları, farklı bir deyişle bütün formaliteleri devletin idari aygıtından ziyade özel sektörde giderek daha fazla yaygınlaşma eğilimi gösteren "total bürokratikleşme" kavramıyla açıklanabilir. Total bürokratikleşme kavramı, ilk kez David Graeber tarafından dile getirilmiştir. Graeber (2015, s. 17-19) neoliberal dönemde, kamu ve özel sektör bürokrasilerinin belirgin bir şekilde ayırt edilemeyecek kadar iç içe geçtiğini, bunun yanı sıra finans dünyasının kalbi sayılan Wall Street'in çıkarlarına hizmet edecek tarzda bir dönüşüme uğratıldığını belirtmekte ve bu dönemi "total bürokratikleşme çağı" olarak tanımlamaktadır. Graeber ayrıca total bürokratikleşmenin, yasalar ve polis gözetimi yoluyla zengin ülkelerde günlük yaşamın hemen her alanına aktarıldığına ve bir anlamda, "liberalizmin tunç kanunu" olarak işlev gördüğüne dikkat çekmektedir. Graeber'e göre, bürokrasiyi azaltmayı ve piyasa güçlerini teşvik etmeyi amaçlayan her yeni piyasa reformu ve/veya herhangi bir hükümet girişimi,

nihai analizde sadece toplam evrak miktarını ve toplam bürokrat sayısını artırmakta, buna karşın hayatlarımızı farkında olmadığımız şekilde şekillendirmektedir. Farklı bir deyişle; “topyekûn bir bürokratikleşme” olgusunun “laissez-faire” (bırakınız yapsınlar düşüncesi) anlayışının neoliberal tefsiri ile kendiliğinden ortaya çıktığını ve bürokratik formalitelerin giderek daha fazla bir biçimde gündelik yaşamımıza taşındığını belirtmektedir (Graeber, 2015, s. 9-10).

Graeber (2015, s. 10)’ın yanı sıra Stephen Parsons (2003, s. 10), içinde yaşadığımız dönemin koşullarını yaratan düşünce kalıplarını, ussal rasyonel bürokrasi kavramını, ideal bir ölçüt olarak bize sunan Weber’de aramamız gerektiğini ve Weber’in ekonomiye ait düşüncelerinin belirgin bir biçimde neoliberal düşünce kalıplarının öncülü olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle “devlet” kavramının neoliberal dönemde kazandığı pejoratif anlamın nedenlerine cevap arayan bu çalışma, esas itibarıyla, Weber’ci bürokrasi anlayışı ile total bürokratikleşme ilişkisini irdelemeye yönelik olarak kurgulanmış ve total bürokratikleşmenin, bürokrasiyi benimsemeyen ancak yapılan işlemler nedeniyle bürokratikleşmeyi teşvik eden neoliberal kamu yönetimi yaklaşımıyla belirgin hale geldiği savı üzerine bina edilmiştir. Bu bağlamda bir kuramsal yaklaşım ortaya koyma ve/veya bir kurama doğrudan katkı sağlama iddiası taşımayan bu çalışmada, Türkçe yazında kapsamlı bir biçimde ele alınmamış olan total bürokratikleşme konusuyla doğrudan ilişkili, yabancı literatürden istifade edilmiştir.

Çalışmanın başlangıcında içerisinde yaşadığımız yeni dünya düzenini kurmada ve gündelik yaşamın idarileşmesi üzerinde etkili olan “belirsizlik” ve “risk”, kavramları ile bunların düzen kurmadaki etkileri üzerinde durulmuş ayrıca, *Yeni Kamu İşletmeciliği* (New Public Management) yaklaşımı kısaca açıklanmıştır. Daha sonra Weber’ci bürokrasi kavrayışının ‘total bürokratikleşme’ ile ilişkisi irdelenmiştir. Son olarak 20’nci Yüzyıla damgasını vuran ve idealize edilen bürokratik yönetim anlayışının neoliberal dönemde neden bu derece olumsuz bir anlam kazandığı sorusuna literatür üzerinden cevap aranmıştır.

2. Yeni Dünya Düzeni ve Gündelik Yaşamın İdarileşmesi

Yaşadığımız çağı tanımlamada birçok kavram veya olgu kullanılabilir. Ancak hiçbiri, “değişim” kavramının önemini vurgulayacak kadar öne çıkmamıştır. Gündelik yaşam alışkanlıklarından insan ilişkilerine, ekonomiden siyasete, sosyal politikalardan kültüre kadar hemen her alanda değişim ve değişimin etkileri görülmektedir. Giddens (2000, s. 13) bu değişim ve etkilerini “küreselleşme” olarak ifade etmektedir. Pek çok kaynakta (Harvey, 2014; Bauman, 2003; Smith, 1996) toplumsal değişimin, kapitalizm, sanayileşme, modernleşme gibi süreçlerden kaynaklandığı, temelinde de sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi gelişmelerin yattığı yazılıdır. Buna karşın, Harvey (2014, s. 232)’in de ifade ettiği gibi; küreselleşme ile birlikte birçok alanda sınırlar ve mesafeler ortadan kalkmakta, zaman ve mekân sıkışması yaşanmakta, böylelikle de karmaşık, çelişkili ve belirsizliklerle dolu bir ortam hüküm sürmektedir. Yaşadığımız çağı tanımlayan teknolojik gelişmelere bağlı kültürel değişiklikler, yeni dünya düzeninde “belirsizlik” kavramını daha sık telaffuz edilir hale getirmektedir.

Barry Burden (2003, s. 3)’a göre belirsizlik, “... toplumsal yaşamın doğasında var olan öngörülemezlikle ilgilidir... Birçok kaynaktan beslenebilir, değişik şekiller alabilir ve değişik sonuçlar doğurabilir.” Zygmunt Bauman (2003, s. 79)’a göre, bireyler; genelde sınıflandırmayı net olarak yapamadığı durumları belirsizlik olarak tanımlar, belirsizlikleri düzen bozucu ve tedbir

getirilmesi gereken haller olarak görürler. Keza Gustave Le Bon (1988)'a göre de belirsizlik, korku ve paniğe yol açar ve bu hal anonim ve bulaşıcıdır. Belirsizlikler ayrıca, karar vermede gecikmelere, kargaşa ve krizlere neden olabilmektedir. Bu nedenle, hemen her toplumsal yapıda yönetsel mekanizmalar, belirsizlik sonucunda ortaya çıkan bu korku ve panik haline süratle müdahale ederek belirsizlik haline son vermek istemektedir. Bu bağlamda, her yeni düzen belirsizliği ortadan kaldırma, bir anlamda belirsiz olana hükmetme gayretlerini harekete geçirmektedir (Le Bon, 2013).

Alain Touraine (2010, s. 14-48) yeni dünya düzeninde, nedensellik, zorunluluk, olumsuzluk gibi kavramların; görecelik, ilişkisizlik gibi kavramlarla yer değiştirdiğini ve yeni belirsizliklere bağlı olarak korku, panik kargaşa hallerinin arttığını belirtmektedir. Keza yeni dünya düzeninde belirsizlikleri ikili karşıtlıklar üzerinden çözümlemeye yönelik anlayış yerini çoklu karşıtlıklara (melez kültürler, çoklu ve çatışmacı kimlikler vb.) bırakmaktadır. Ayrıca sürekli bir biçimde risk algısının pompalandığı yeni dünya düzeninde güvenlik endişeleri artmakta, yönetim katlarındaki gizliliğe karşı, ilginç bir biçimde, şeffaflık söylemi alttakilerden beklenen bir özellik olarak yaygınlaştırılmaktadır. Belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan risk algısı ve güvenlik ihtiyacının yanı sıra yaygınlaşan şeffaflık talepleri de hayatımıza sürekli olarak yeni formaliteler yüklemektedir. Zira riskleri ve bu riskleri karşılamaya yönelik güvenlik tedbirlerinin tespiti için belirli norm ve ölçütlerin ortaya konulması, adeta bir tür zorunluluk olarak görülmektedir.

Ulrich Beck'in "Risk Toplumu" (Beck, 1992, s. 10) olarak da ifade ettiği günümüz dünya düzeninde, "belirsizlik" ve "risk" kavramları daha fazla iç içe geçebilmektedir. Anthony Giddens ise, yeni dünya düzeninde risklerin pek çoğunun "imal edilmiş riskler" olduğunu ileri sürmektedir. Giddens (1991, s. 16-20)'a göre belirsizliğin yarattığı ürküntüler düzene karşı olabilecek direnci kırmakta, böylelikle bizi belirsizlik ve onun yarattığı risk algısı yeni dünya düzeninin sürekliliğini de sağlamaktadır. Farklı bir deyişle, riskler, tüm yönetsel yapılara olan güveni sarsabildiği gibi, yeni dünya düzeni için de kurucu bir işlev görmektedir (Çakır, 2011, s. 75-76). Belirsizlik, bir yandan farklılaşan ve/veya yenilenen ortam, düzen ve sistemlere bağlı olarak artabilirken, öte yandan mevcut düzenin sürdürülmesine hizmet edebilmektedir.

Yeni dünya düzeninde, sürekli ve hızlı bir biçimde yenilenen, bu bağlamda bilgi ve düşünce modlarını sürekli yeniden yapılandıran bilgi teknolojileri, giderek artan bir biçimde gündelik yaşamımıza girmeye başlamıştır. Bu değişime bağlı olarak gündelik yaşamda formaliteler artmakta ve hemen her gün, hayatımızda yeni bir kitin, kullanma kılavuzunun, yönergenin, talimatın öğrenilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyleri sürekli bir öğrenme yükümlülüğüne itmekte ve böylelikle de kuşaklar arasında iletişim kopukluklarına neden olmaktadır.³ Eryılmaz (2010, s. 54)'ın belirttiği gibi, çağdaş kapitalist devletlere ait bürokratik uygulamaların bir denetim işlevi görmesi doğal karşılanabilir. Ancak kapitalist üretim tarzıyla farklılaşan denetim düzenlemeleri; bireyleri, sadece kamusal alanda değil özel alanda da gün

³ Örnek vermek gerekirse, telefonlardaki mobil banka uygulamaları; ödemelerin ve para transferlerinin daha hızlı bir biçimde yapılmasını sağlamaya yönelik olarak sürekli yenilenmektedir. Benzer şekilde, hemen hemen bütün kurumlarda yazışmalar elektronik belge yönetim sistemleri üzerinden yapılmaktadır. Buna karşın, bu sistemlerin ortaya çıkardığı yeni formaliteler ve sürekli yenilenen öğrenme ihtiyaçlarının karmaşık olması, bu tür uygulamaların kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Keza, yaşlılar elektrik ve su faturalarını, ilave ücrete tabi olmasına rağmen, kolaylık sağladığı varsayılan mobil uygulamalar yerine hâlâ banka ve PTT şubeleri üzerinden yapmaktadır.

geçtikçe çoğalan gereksiz formalitelerle karşı karşıya bırakmaktadır. Keza bürokrasinin kırtasiyeciliğe karşılık gelen anlamı, daha ziyade, devletin idari aygıtıyla ilişkilendirilirken, özel sektör kuruluşlarının neredeyse tamamında, kamu kurumlarında rastlanmayacak ölçüde, kontrol ve denetim sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmaktadır.⁴

Bu ortamın yaratılmasında ve hüküm sürmesinde, neoliberalizmin ve onun kamu yönetimindeki yansıması olan Yeni Kamu İşletmeciliği” (YKİ) anlayışının devlet yönetiminde egemen kılınmasının bir ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Farklı bir deyişle, devletlerin neoliberal düşünceler çerçevesinde örgütlenmesi ve özel sektör yönetim mantığının toplumsal yaşamın bütününe yaygınlaştırılmasının, bu değişimi dolaylı bir biçimde etkilediği düşünülmektedir.

İlk kez İngiliz akademisyen Christopher Hood (1991, s. 5)’un kavramsallaştırdığı YKİ yaklaşımı: Kamu Tercihi ve İşlem Maliyeti Kuramlarını kapsayan “Yeni Kurumcu İktisat” teorisi ve “İşletmecilik (managerialism)” temeline dayanmaktadır. Hood’dan sonra çeşitli yazarlar tarafından YKİ’nin temel felsefesi, 1990’lardan bu yana özel sektörde rüştünü ispatlanmış yönetim teknik ve usullerinin (toplam kalite yönetimi, stratejik planlama, performans temelli yönetim vs.) kamu sektöründeki verimlilik ve etkinliği artırmada kullanılması olarak açıklanmıştır (Borins, 1998, s. 42; Boyett, 1997, s. 82; Drucker, 1985, s. 2-7; Osborne ve Gaebler, 1992, s. 325-328). Böylelikle kamu örgütlerinin hantallaşan ve verimsizleşen alanları, daha verimli bir hale getirilebilecektir. Buna karşın, yapılan işlerin hacim bakımından büyümesi, kaçınılmaz bir biçimde, bürokratikleşmeyi de teşvik etmektedir. Bürokratikleşmeye neden olan diğer bir faktör ise yönetim kültürünün, küresel ve bölgesel eğilimlerden etkilenmesidir. Nitekim çoğu bilim insanı yönetim ile ilgili araştırmalarında, bir ülke veya bölgenin kültürü ile kamu yönetiminin işleyişi ve yeniden yapılandırılması arasında bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Bu araştırmalarda, kamu yönetiminin yapısı ve işleyişini belirleyen kuruluş, kural ve algıların oluşmasında, geçmiş olayların ve bağlamların etkileri belirtilmektedir (Schedler ve Proeller, 2007, s. 186). Dreyfus’un “Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek (18.-20. Yüzyıl)” isimli kitabında bürokrasi, “ayna metaforu” üzerinden açıklanmaktadır:

Bürokrasi, tarihinin her evresinde içinden çıktığı toplumu yansıtır. Bu durum, bürokrasinin dâhil olduğu siyasal tarihe geri dönmeyi; aynı zamanda da iktidar biçimleriyle ilgilendiklerinden, idari sorunu kendi düşünme alanlarına dâhil etmiş düşünce akımlarına ve son olarak da kurumsal uygulamaları yeniden biçimlendirmeye katkıda bulunan toplumsal dönüşümlere geri dönmeyi gerektirir (Dreyfus, 2007, s. 26).

Hibou (2015, s. 14)’ya göre, kamuda bürokrasiyi azaltmayı öngören beklentilerin aksine, yeni dünya düzeninde istikrarsızlık algısı; güvenlik endişelerini tetiklemekte ve güvenlik odaklı bürokrasi başta olmak üzere, bir bütün olarak tüm kamu bürokrasisinin hacim ve işlevlerini farklılaştırmaya zorlamaktadır. Bu durum da gündelik hayatımıza yeni bürokratik formalitelerin eklenmesine sebep olmaktadır.

⁴ Ayrıca, bütün bu kural, yöntem ve teknik düzenlemelerin, sistemlerin bizatihi kendilerine ilave bir katkı sağlamadığı gibi çalışanlara ek yükler getirdiği de söylenebilir.

Özetlemek gerekirse, “total bürokratikleşme” kavramı, kapitalizmin eriştiği bu aşamada, siyaset bilimi ve kamu yönetimiyle ilgili literatürde, içinde yaşadığımız dönemin anlayışını yansıtan ve bürokratikleşmeyi toplumsal yaşamın bütün düzeylerine aktaran bir kavramsallaştırma olarak karşımıza çıkmakta, bu yönüyle de çağdaş dünyanın temel ve kaçınılmaz özelliklerinden biri gibi görünmektedir.

Çalışmanın izleyen bölümünde, sosyolog ve ekonomi politik uzmanı olarak bilinmesinin yanı sıra bürokrasinin babası olarak da literatürde yerini almış Max Weber’in bürokrasi kavrayışının neoliberal dönemdeki bürokrasi anlayışı ve “total bürokratikleşme” ile ilişkisi ele alınmaktadır.

3. Weberci Bürokrasi Kavrayışının ‘Total Bürokratikleşme’ ile İlişkisi

Tarihte bürokrasi konulu yaklaşımlar içerisinde en popüler olanı Weber’in bürokrasiye ilişkin kavrayışıdır. Weber’in bürokratik yönetim anlayışı, 20’nci yüzyıla damgasını vuran bir yapılanma ortaya koymuştur. Ancak dikkatli bakılırsa Weber’in bürokrasiyi tanımlamaktan ziyade, örgütlenmelerde etkinlik ve verimliliği sağlayacak özellikleri tespit edip bunları “ideal tip” bürokrasinin özellikleri olarak belirtmeyi tercih ettiği görülmektedir. İdeal tiple anlatılmak istenen, arzu edilen ya da olması gereken bir şey değildir. Weber’e göre kapitalist sistemin yerleşmesi ve işleyebilmesi, bürokratik örgütlenme modeli ile mümkündür. Zira bürokrasi, gayri şahsi olarak ve çalışanların kişisel özelliklerini dikkate almadan işlemektedir (Weber, 1995, s. 350).

İlk kez 1745 yılında büroların artan egemenliğini betimlemek için kullanılan bürokrasi, daha sonra giderek -adeta- kapitalist devlet örgütlenmesini kastetmek için kullanılır olmuştur (Fişek, 1979, s. 65). Bürokrasiyi toplumsal ilişkiler açısından ele alıp incelediğimizde, liberal ve Marksist kuramda da ilk bakışta devlet ve devletin idarî aygıtı karşımıza çıkmaktadır. Özü itibarıyla devleti bir sınıfın tahakküm aracı, bürokratları da burjuvazinin temsilcileri olarak gören Karl Marks’ın bürokrasi ile ilgili tahlilleri de tümüyle devlet bürokrasisine odaklanmaktadır. Benzer tahliller liberal kuramda birey ve devlet arasındaki ilişkiyi kurgularken de yapılmaktadır (Aydın, 2017, s. 994). Keza Weber’in bürokratik yönetim anlayışında da bürokratik örgütler, en basit tanımıyla, altı tanımlayıcı özelliklerle karakterize edilmektedir. Bunlar; resmi ve hiyerarşik yapılar, kurallara göre yönetim, örgütün işlevsel uzmanlığa yapılandırılması, görev odaklılık, gayri şahsiliğe -istihdamda teknik nitelikler ile liyakat esaslı- ve istihdam edilenlerin çizginin üstü gelişme yatkınlığıdır (Weber, 2012, s. 323-325). Bu karakteristikler, Weber’in bürokratik yönetim anlayışının devlete veya onun idarî işleyişine özgü bir durum olduğunu akla getirmektedir. Bunun muhtemel nedeninin, Weber’in en sık alıntılanan eserleri ve onlarla ilgili yorumların daha çok devlet aygıtı hakkındaki görüşlerini konu edinmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Oysaki Weber’in, siyasi yazıları ile ekonomi ve toplum ile ilgili tahlilleri, ifade ettiği bürokratik yönetim anlayışının yalnızca devlet idaresine özgü bir husus olmadığını açıkça göstermektedir.

Nicos Mouzelis (2003, s. 30-33) ise Weber’in bürokrasinin, sosyalleşme ve şehirleşme sonucu ortaya çıktığını ve bu bağlamda, bürokrasinin büyük ölçekli kapitalist kalkınma için

öncelikli ve zorunlu bir araç olduğunu işaret ettiğini belirtmektedir.⁵ Keza Weber'e göre, kapitalizm "hukuki ve idarî kısıtlamalar ile karakterize edilen bir siyasal sistemdir"; bürokrasi ise "kapitalist gelişme sürecinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan ve devletin idarî aygıtının yanı sıra, ticari işletmeleri, bankaları, siyasi partileri, sendikaları ve hatta kiliseyi de kapsayan bir olgudur" (Weber, 1995, s. 319).

Bürokratik yönetim anlayışında -kapitalistleşme sürecinin öncül dinamiklerinden biri ve adeta kapitalizmin ruhunun bir göstergesi olarak- devletin idarî aygıtının mükemmel bir şey olmayabileceği ama bürokratik yönetim modelinin, en azından, zayıf ve güçsüzü güçlü karşısında koruması gerektiğinin öngörüldüğü söylenebilir. Nitekim Paul Du Gay (2013), Weber'in bürokratik yönetim anlayışının, yasallık, ussallık, otorite, liyakat ve en önemlisi hukukun üstünlüğü kavramlarını içinde barındırıp, bütün bu yönleriyle "iyi"ye karşılık gelen, daha etik bir form olarak bizi etik olmayan davranışlardan, keyfi ve anti-demokratik güçlerden koruyacak bir yaklaşım olarak görüldüğünü belirtmektedir.⁶

Manfred Steger (2004, s. 65) ise 1980'lerden bu yana bütün dünyada ekonominin yanı sıra sosyal yaşamı etkileyen neoliberal politikaları şu şekilde özetlemektedir: Özelleştirme, deregülasyon, vergi indirimi, işsizlik artışına yol açsa dahi enflasyonu denetim altında tutmaya yönelik tedbirler, kamu harcamalarının azaltılması, devletin küçültülmesi. Neoliberal politikaların temel dinamiğini oluşturan, devletin küçültülmesi ve kamu hizmetlerinin ekonomik optimizasyonu gibi vurgular, yeni sağ ve muhafazakâr yaklaşımların sıkı sıkıya sarıldığı tezlerdir. Bu nedenle yeni sağ ve muhafazakâr dalganın bürokrasinin dönüştürülmesine yönelik olarak ortaya koyduğu görüşlere de kısaca göz atmakta yarar vardır. Keza bu dönüşümü anlamlandırabilmek için de yönetim sürecinin tarihsel gelişimine ve bu kapsamda öncelikle Winslow Taylor'un "bilimsel yönetim" ve Herbert Simon'un karar verme yaklaşımlarına bakmak faydalı olacaktır. Taylor (1919)'a göre özel işletmelerde işçi ile işveren arasındaki uzlaş, ortaklaşa çıkarlar üzerine bina edilir ve bunun yolu da üretimin artırılmasından geçmektedir. Simon'a göre ise, örgütler karar alırken bireylere benzer biçimde davranmakta ve çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Özetle, Taylor'da bürokrasi, gelişmenin bir aşaması olarak görülürken, Simon'da ise devletin idarî aygıtının kamunun ve/veya bürokratların çıkarlarının artırılmasını amaçlayabileceği anlaşılmaktadır (Nişancı, 2015, s. 60-64).

Yeni sağ ve muhafazakâr dalganın yükselişiyle Weber'in bürokrasi kavrayışında vurgulanan örgütün işlevsel uzmanlığa göre yapılandırılması, görev odaklılık, gayri şahsılık -istihdamda teknik nitelikler ile liyakat esaslı- ve istihdam edilenlerin çizginin üstü gelişme yatkınlığı gibi normlarla karakterize olan bürokrasi anlayışı, eleştirilmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin temelini de genel manada, geleneksel bürokrasi anlayışının verimlilik taleplerine yeterince yanıt veremediği, toplumsal gelişme dinamiklerini yeterince destekleyemediği ve devletin idarî aygıtının büyümesine yol açtığı görüşleri oluşturmuştur. Bürokratik yönetim modeline ilişkin bu eleştirilerin temelinde, bir ölçüde, James Buchanan'ın örgütlere ilişkin çözümlemelerinin de etkili olduğu söylenebilir. Buchanan (1983), 'siyasetin iktisadı' olarak

⁵ Gerçekten de Weber bürokrasiyi sadece devletin idari aygıtı için değil; özel işletmeler, siyasi partiler, kulüpler, lobiler ve özel ilgi grupları ve hatta kiliseler için bile zorunlu bir araç gibi görmektedir.

⁶ Nitekim Weber'in etkilendiği Kant'ın ödev ahlakına bakıldığında zaman da salt rasyonellik [salt akıl], evrensellik, mutlaklık, tek yasallık kriterlerinin öne çıktığı görülmektedir (Duran, 2017: s. 82).

tanımladığı yaklaşımında, özü itibarıyla, bireylerin tüm tercih kararlarının (hem özel hem kamusal) en başta çıkar maksimizasyonu ve verimlilik üzerine bina edildiğini, daha farklı bir deyişle aşağıdaki ifadeleriyle bireylerin kamusal tercih ve kararlarında da “homo-ekonomikus” olduğunu belirtmektedir. Bürokratların öncelikle kendi çıkarlarını koruyacağı düşüncesi, kuşkusuz bürokraside sürekli bir büyüme, verimsizleşme ve hantallaşma eğilimi yaratabilecektir. Oysaki modern devlet, en azından teorik olarak, bireylere hizmet etmek üzere teşkil edilmiş bir araçtır. Hal böyle olunca, yönetim metodolojisi bakımından birbirleriyle büyük ölçüde benzeşen ticari işletmeler ile devletin idarî yapılarındaki düzenlemelerin, çıkarların maksimizasyonu açısından farklılık göstermeyeceği cihetiyle özel sektörde uygulanan usul, prensip ve tekniklerinin, kamu yönetiminde de uygulanabileceği fikri, devletin idarî aygıtının düzenlenmesine dair prensipleri temellendirmeye başlamıştır (Üstüner, 2000). Bu bağlamda yeni sağ ve muhafazakâr yaklaşımlarda, piyasa tipi mekanizmalar, esnek ve âdem-i merkeziyetçi örgütlenme biçimleri, özelleştirme, deregülasyon, etkinlik, verimlilik, yönetişim, sonuç odaklılık, inisiyatif, toplumsal taleplere duyarlılık gibi ilke ve politikalar, yeni yapılanmanın, toplum ve piyasalarla ilişkilerin temel unsurları olarak öne çıkmıştır (Eryılmaz, 2015, s. 8).

Çağdaş dönemde giderek daha fazla yaygınlaşma eğilimi gösteren yeni sağ ve popülist anlayışta, bürokrasinin “laissez-faire” düşüncesiyle çeliştiği vurgusu öne çıkmaktadır.⁷ Bu anlayış devletin idarî aygıtının özel sektör kurumları gibi yönetilmesi gerektiğini ve hatta bürokratlardan kurtulmamız gerektiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Keza bu anlayış, eğer devletin piyasaya müdahil olma durumu ortadan kalkar ve bürokratlar yolumuzdan çekilirse, yukarıdan dayatılan kurallardan arı bir biçimde hayatımıza devam edebileceğimiz ve serbest piyasanın kendi başına daha iyi çözümler ortaya çıkaracağı gibi bir algı biçimiyle desteklenmektedir. Farklı bir deyişle insanlara, “liberal demokrasi eşittir serbest piyasa” denklemi kabul ettirilmeye ve bürokrasinin, devletin serbest piyasaya müdahalesi anlamına karşılık geldiği fikri empoze edilmeye çalışılmaktadır.

Oysaki 20’nci Yüzyıla kadar olan süreçte genel kanaat, bürokratik yönetim modelinin, küçük aile şirketlerindeki şahsi ve enformel yönetim modellerine kıyasla daha üstün olduğu şeklindedir. Nitekim Graeber de bürokrasiye bakış biçimindeki değişimi şu sözlerle dile getirmektedir: “Günümüzde bürokrasiden pek bahsedilmiyor. Buna karşılık 20’nci Yüzyılın ortasında, özellikle de 60’lı yılların sonu ve 70’li yılların başında, herkesin ağzında bu sözcük vardı. Bürokrasinin adının anılmaması, ona bağlı sorunların ortadan kalkmış olmasından değil; gündelik yaşamın tüm yönlerini belirlemesine rağmen buna alışmış olmamız ve artık bürokrasiyi düşünmenin içimizden gelmemesidir.” (Graeber, 2015, s. 3). Graeber ayrıca neoliberal dönemde, özel şirketlerde stratejik vizyon koordinatörü, insan kaynakları danışmanı, hukuk analisti vb. kırtasiye meraklısı yeni bürokrat tipler yaratıldığını belirtmektedir. Bir söyleşisinde neoliberal dönemdeki “zoraki kırtasiyecilik” olgusunu şu şekilde açıklamaktadır.

⁷ Esasen bürokrasiye pejoratif bakış biçiminin yönlendirdiği; kırtasiyecilik, formaliteler ve kayıt dışılıkların mevcudiyeti neoliberal dönemde ve hatta kapitalizmle ortaya çıkmış bir şey değildir. Ancak normlar, resmi prosedürler, genel kurallar vb. soyutlamaları gündelik yaşamın bütününe sirayet edecek biçimde somutlaştırılma eğiliminin, kapitalizmin bize sunduğu piyasa ve girişimcilik anlayışıyla bir evrensellik vasfı kazanmaya başladığı ve özellikle de neoliberal dönemde daha belirgin hale gelmeye başladığı değerlendirilmektedir.

Mali ve bürokratik kapitalizmle bağlantılı bir ruh haline tekabül ediyor bu. Değerin kâğıtlardan, idarî belgelerden gelmesi fikri. Bir tür fetişleştirme. Şayet fakirsensiz, sosyal yardım alabilmek için bazı koşullara uymak ve çok sayıda kâğıt doldurmak gerekiyor; ilettiğiniz bilgileri de birilerine havale etmiş oluyorsunuz. Orta sınıftansanız, kendinizi ve diğer meslektaşlarınızı değerlendirmekle geçiriyorsunuz zamanınızı... Dolayısıyla değerimizin sınıflandırılmamızdan geldiği fikri var; beraberinde de değerimizi yarattığımızı düşündüğümüz devasa bir belgeler ve soru fişleri zinciri geliyor; oysa yaratılan, zorakılıktır (Aktaran Bayrı, 2016).

Özetlemek gerekirse, neoliberal düzenin ve bizatihi serbest piyasanın (ticaret ve pazar), gerçekte dünya çapında idarî yapılar yaratılması anlamına geldiği söylenebilir. Nitekim liberal demokrasinin en seçkin örneklerinde dahi aşırı derecede bürokratikleştirilmiş bir toplum yapısının yaygınlaştığı söylenebilir. Nitekim Gerard Hanlon (2014, s. 180)'a göre de bürokrasi bu yapılar aracılığıyla, gündelik yaşamın tüm kesitlerine aktarılmakta ve toplumsal düzen bu şekilde kurulmaktadır. Dahası, bu düzen demokratikleşme maskesiyle diğer dünya devletlerine de dayatılmaktadır. Bir sonraki bölümde neoliberalizm ve total bürokratikleşme ilişkisi tartışılmaktadır.

4. Neoliberalizm ve Total Bürokratikleşme

Robert Michels (1915: 13) demokratik bir yapıya ve işleyişe sahip olması gereken tüm örgütlerin, zaman içerisinde kaçınılmaz olarak azınlık ve tek adam yönetimine dönüştüğünü belirtmektedir. Michels (1915, s. 400)'a göre demokrasiden söz eden herkes aslında oligarşiden söz ediyordur. Nitekim Michels bu durumun değişmezliğini ve sağlamlığını vurgulamak için bu zorunlu oluşumu 'oligarşinin tunç kanunu' olarak ifade etmektedir. Ayrıca Michels'e göre vekiller çoğu zaman bilgi asimetrisinin kendilerine tanıdığı avantajlar nedeniyle asiller üzerinde egemenlik kurmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasına da bizatihi örgütün kendisi neden olmaktadır. Zira örgüt mensuplarının örgütteki yükselme koşullarını hatta varlıklarını, yönetici sınıf veya liderle olan ilişkileri belirlediğinden, onların yöneticilere/liderlere yaklaşımları kaçınılmaz bir zorunluluktur. Örgütlerde kimin yükseleceğini de her zaman lider ve/veya yönetici azınlık tayin eder. Hal böyle olunca, neoliberalizmin temel öngörüsü olan daha serbest piyasa ve daha fazla pazar isteği, kaçınılmaz bir biçimde daha fazla bürokrasi ve daha fazla lider/elit oligarşisi yaratacaktır (Michels'den aktaran Hanlon, 2014, s. 183).

Neoliberalizm ile ortaya çıkan post-bürokrasi yaklaşımlarının, ortodoks iktisat anlayışının eleştirisi üzerine bina edildiği söylenebilir. Bu bağlamda ortodoks iktisat anlayışı -post-bürokrasi yaklaşımlarında- Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı yapıtında ortaya koyduğu eleştirel bakış biçimine oldukça benzer bir yaklaşımla, yani zamansal bir boyutunun olmaması, esnekliğe ve hataya izin vermemesi yönleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca, Weber'in (1948, s. 197), bürokratik kuralların, hiyerarşide daha düşük olanların, üstlerinin kararlarına karşı daha yüksek bir otoriteye itiraz etmek için nasıl kullanılabileceğine dair uyarıları, neoliberalizmle daha sert bir biçimde ortaya çıkan aşırı biçimsel düzenlemeler ve kontrol uygulamaları için bir rehber olma özelliği göstermektedir.

Weber'in idealize ettiği insan tipi de kamuda ve/veya özel kuruluşlarda, öğrenilen alışılmış faaliyetler yoluyla geliştirilen itaat ile karakterize edilmiş bir insan tiplemesidir (Weber, 1948, 229). İtaatkar alışkanlıklar sadece bürokratları değil bütün bireyleri, rasyonel ama etik olmayan

tutum ve davranışlar ile korporatizme ve vahşi kapitalizme sorgulamaksızın itaat etmeye gönüllü razı etmektedir (Weber, 1994, 89). Yani, Weber'in bürokratik yönetim modelinde bireyler sadece yöneticileri seçerken özgürdür. Sistem bu seçimi müteakip seçenlerin yöneticilerin işlerine karışmamalarını, susmalarını ve lidere her koşulda itaat etmelerini bekler.

Devlet ve kamu bürokrasisinin; genellikle rekabet özgürlüğünün ve serbest piyasanın karşıtı gibi sunulmasına rağmen gerçekte, sözüm ona özgürlük alanını genişletmek adına, seçkinlerin özgürlüğünü alabildiğine genişleten Weber'ci bürokrasinin neoliberal bir tefsiri ve buna dayalı bir egemenlik kurgusu olduğu değerlendirilmektedir (Biebricher, 2015; Müller, 2015; Streeck, 2014). Neoliberal dönemdeki egemenlik kurgusunun, rekabet gücü, bireysellik ve özel mülkiyete sahip büyük kuruluşlar tarafından kontrol edilen bir pazar toplumunda gerçekleştiği söylenebilir. Bu çerçevede karizmatik lider olduğu söylenen kişiler ve/veya özel mülkiyete sahip büyük kuruluşlar, toplumu değiştirmek, rekabeti artırmak ve özgürlükleri garanti altına almak gerekçesiyle neoliberal bürokratik kuralları meşrulaştırırlar. Keza neoliberal söylemde sosyal ilişkileri düzenlemede mahir girişimciler; bilgiyi pazarda ve organizasyonda gelişme sağlayacak şekilde elinde muhafaza ederler. Bu özelliklerden dolayı girişimcilik işlevi, basit yönetimden farklı bir şey olarak yüceltilir (Hanlon, 2014, s. 187). Böyle bir dünya kuşkusuz, neoliberalizmin girişimcilik anlayışına ve girişimcisine son derece yakın bir dünyadır. Ludwig von Mises (1996, 252) bu yüzden olsa gerek, belirsizlik ve risklerin herkesi girişimci yaptığını söyler. Keza Wright Mills (1951)'e göre, neoliberal bürokrasi ve post bürokrasi (neoliberal oligarşi) anlayışında üretken ve verimli örgütsel yapı olarak gördüğümüz özel şirketler, Truva atı rolü oynamaktadır.

Hanlon (2014, s. 188)'un da belirttiği gibi bugüne kadarki seçkinlerin, sahip oldukları egemenliği kavga etmeden terk ettiklerine hiç rastlanmamıştır. İçinde bulunulan neoliberal dönemde, yüksek olasılıkla neoliberallerin sundukları ideal toplum modeline ulaşma adına, daha çok güce başvuracakları da aşikârdır. Kısacası neoliberalizm; Weber'in bürokrasisini, karizması, seçkinliği ve neoliberalizmin oligarşi anlayışı ile total bürokratikleşme biçiminde karşımıza çıkarmakta, günlük hayatı kendi ihtiyacına göre yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.

Michel Foucault (2008, s. 226)'ya göre, "laissez-faire" düşüncesi artık, yüceltisi bir ekonomik/siyasal modele değil, bir anlamda alıştırılan ve giderek daha fazla uyum sağlanan bir hükmetme biçimine karşılık gelmektedir. Eğer mevcut düzeni tehdit eden bir şey yoksa hükmetmek için her zaman güç kullanmaya gerek yoktur. Hiç kuşkusuz neoliberal bürokrasi; bir araç, bir teknik, bir ideoloji, bir eylem ilkesi olarak değil, siyasetin ifade edilebileceği ve/veya pratiğe aktarılabilirliği bir alan olarak belirlemektedir. Ancak total bürokratikleşme olgusu sanılanın aksine, depolitizasyonu kaçınılmaz bir kader haline getirecek bir şey de değildir.

5. Sonuç

Günümüzde devletin tahakküm ettiği günlerin geçmişte kaldığı, kişisel özgürlüklerin geçmişe kıyasla daha da arttığı bir dünyada yaşadığımız söyleniyor. Özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, neoliberal düzenin savunucuları, sürekli olarak, devletle özdeşleştirdikleri bürokratik yönetim anlayışını, serbest piyasa ve özel sektörün alabildiğine genişleyen özgürlük alanı ile ortadan kaybolduğunu ileri sürüyorlar. Kuşkusuz neoliberal iddialara yöneltilen pek çok itiraz da oluyor. Örneğin, Jacques Ranciere (2011, s. 193)'e göre devlet, bu toplumsallaştırma pratiği içerisinde ulusal çıkarların savunucusu olan bir varlıktan, neoliberal pratiklerin ana

uygulayıcısı ve koruyucusu olan bir varlığa dönüştürülerek yeniden kavramlaştırılıyor. Dahası, neoliberalizmin öngördüğü toplumsal pratikler gezegenin tamamında yaygınlaştırılıyor. Farklı bir deyişle bugün çok uluslu şirketlerin, çeşitli denetleyici ve yönetici katmanlarına sahip mini devletler gibi örgütlendiği görülüyor. Bu nedenle Ranciere (2011) neoliberalizmi, genel kabullerin aksine, çoğu zaman kaba kuvvet tarafından uygulanan sıkı bir dizi siyasal toplumsallaştırma pratiği olarak görüyor ve modern dünyayı bireysel özgürlüklerin krallığı olarak kabul eden bu fikre karşı koymamız gerektiğini ısrarla söylüyor.

Neoliberalizm, liberallerin yakındıkları devletin idarî mekanizması içerisinde yer alan bürokratlarla sınırlı bir alan olmaktan çok, toplumun tüm kesitlerinde baş gösteren ancak nedense devletin bürokratik aygıtındaki benzer biçimde eleştirilmeyen bir yapıyı hayatımıza katmaktadır. Oysaki son dönemde yaşanan Covid-19 pandemisi ve benzeri krizler de göstermektedir ki, neoliberalizmin devletin idarî aygıtına ilişkin temel mantığının -devletin minimize edilmesi ve/veya gece bekçisi devlet- ne ölçüde geçerli bir mantık olduğunun ve kendi içerisindeki tutarlılığının yeniden tetkikine ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, kapitalist devletin ve bürokrasinin kurucu mantığının ve bu mantık silsilesinin, nihayetinde sınırsız hükmetme anlayışına öncülük etmede yozlaştırıcı bir mekanizma olarak edindiği rol ve gördüğü işlevin, detaylı bir biçimde incelenmesinin fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda neoliberal mantığın sınırlı -neredeyse var olmayan- bir devlet tasavvuru, kusurlu bir tasavvur olmanın yanı sıra bürokratikleşmeyi gündelik yaşama katan bir olgu olduğu ileri sürülebilir. Esasen temel sorun, ‘sınırlı devlet’ anlayışının nihai analizde sınırsız bir hükmetme anlayışına dönüşüp dönüşmediğiyle ilgilidir.

Sonuç itibarıyla, total bürokratikleşme modelinin gündelik yaşamı iyiden iyiye kuşatan bir sarmal olarak sadece günlük yaşamdaki gerilimlerin pek çoğunun nedeni olmakla kalmayıp, yabancılaşma ve dışlanma süreçlerini de ciddi anlamda tetikleyebildiği görülmektedir. Böyle bakıldığında, “total bürokratikleşme” sanayileşmiş ülkelerde ve demokratik dünyada hükmetmenin yeni bir aracı gibi görünmektedir. Oysaki neoliberalleşmenin ortaya çıkardığı gündelik yaşamı bütünüyle saran formalitelere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, hatta otoriter rejimlerde de rastlanmaktadır. Kısacası total bürokratikleşme; siyasetin oyun repertuarının sosyal ilişkileri, eşitsizlikleri, çatışmaları ve dışlanmaları biçimlendiren temel referans noktalarından sadece biri olarak işlev görmektedir.

Neoliberal dönemde gündelik yaşamı bütünüyle saran “total bürokratikleşme” olgusunun, sürekli bir biçimde ve çoğunlukla yarı-karakterli formlarda yeniden oluşturulacağı izahatna varededir. Bu nedenle, neoliberalizmi bireysel özgürlük ve serbest piyasanın krallığı olarak gören ve bunun özgürlük alanını genişlettiğini varsayan anlayışlar ile hem sağ hem de sol siyasal anlayışlar tarafından büyük ölçüde paylaşılmış ve dolayısıyla eşitlik karşısında özgürlük ikilemi üzerinde daha fazla düşünülmesi gerekmektedir. Ancak Foucault’nun bize hatırlattığı, total bürokratikleşme olgusu sanılanın aksine, depolitizasyonu kaçınılmaz bir kader haline getirecek bir şey olmadığı da akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aucoin, P. (1995) *The New Public Management: Canada in Comparative Perspective* Montreal: Institute for Research on Public Policy, pp. vii, 277.
- Aydın, R. (2017). “Bürokrasiyi Toplumsal ve Siyasal Boyutuyla Ele Alan Kuramsal Yaklaşımlar”. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:10, Sayı:2, ss:993-1005, Aralık 2017.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev. İsmail Türkmen), (İstanbul: Ayrıntı).
- Bayrı, H. (2016). David Graeber: “Bürokrasi Yüzde 1’in Çıkarlarına Hizmet Ediyor, <https://medyascope.tv/2016/01/05/david-graeber-burokrasi-yuzde-1in-cikarlarina-hizmet-ediyor>, (erişim 14.02.2020).
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*, (London: Sage Publications).
- Biebricher, T. (2015). “Neoliberalism and Democracy”, *Constellations*, 22(2): 255-266.
- Borins, S. (1998). *Innovating with Integrity: How Local Heroes are Transforming American Government*. Georgetown University Press: Washington D.C.
- Boyett, I. (1997) “The Public Sector Entrepreneur: A Definition.” *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, Vol. 3 No. 2, ss. 77-92.
- Bozeman, B. & Kingsley, G. (1998). “Risk Culture in Public and Private Organizations.” *Public Administration Review*, Vol. 58, No.2, ss. 109-118.
- Buchanan, J. M. (1983). “The Achievement and the Limits of Public Choice in Diagnosing Government Failure and in Offering Bases for Constructive Reform”, ed., Horst Hanusch, *Anatomy of Government Deficiencies*, (Berlin: Springer-Verlag): 15-25.
- Burden, B. C. (2003). “Everything but Death and Taxes, Uncertainty and American Politics”, Barry C. Burden (der.), *Uncertainty in American Politics*, (Cambridge: University Press): 3-23.
- Çakır, B. (2011). “Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı”, *Sosyoloji Konferansları*, 0/36, ss. 75-77. <http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9516/118896>, (erişim 14.03.2019).
- Dobell, A.R. (1989). *The Public Administrator: Good? or Entrepreneur? Or Are They the same in the Public Service*. *American Review of Public Administration*, Vol. 19, No. 1, ss. 2-11.
- Dreyfus, F. (2007). *Bürokrasinin İcadı: Fransa, Büyük Britanya ve ABD’de Devlete Hizmet Etmek* (18.- 20. Yüzyıl), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*, Butterworth-Heinemann, London.
- Du Gay, P. (2013). ‘New Spirits of Public Management... ‘Post-Bureaucracy’’, in P. Du Gay, P. and G. Morgan (eds.) *New spirits of capitalism? Crises, justifications, and Dynamics*. (Oxford: Oxford University Press): 274-293, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199595341.003.0012.
- Duran, S.M. (2017). “Kant’ın Ödev Ahlakı Üzerine”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sayı:6 ss:57-84.
- Eryılmaz, B. (2010). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, 4. Baskı, (İstanbul: Alfa Yayınları).

- Eryılmaz, B. (2015). Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar. (Kocaeli: Umuttepe Yayınları).
- Fişek, K. (1979). Yönetim (Ankara: Sevinç Matbaası).
- Foucault, M (2008) The Birth of Biopolitics: Lectures at the Colle`ge de France,1978–9 (Basingstoke: Palgrave).
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity, (Cambridge: Polity Press).
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (Çev. Osman Akınhay), (Alfa Yayınları, İstanbul).
- Graeber, D. (2015). The Utopia of Rules: On Technology, Stupidity, and the Secret Joys of Bureaucracy. (London: Melville House Publishing).
- Hanlon, G. (2014). “The Entrepreneurial Function and The Capture of Value: Using Kirzner To Understand Contemporary Capitalism”, *Ephemera*, 14(2): 177-95.
- Harvey, D. (2014) Postmodernliğin Durumu, (Çev. Sungur Savran), (İstanbul: İletişim Yayınları)
- Hibou, B. (2015). The Bureaucratization of the World in the Neoliberal Era, (London: Palgrave Macmillan).
- Hood, C. (1991) “A Public Management for All Seasons?” *Public Administration* Vol.69, Spring 1991, s.3-19.
- Le Bon, G. (1988). Zamanımızın Belirsizlikleri, (İstanbul: Ufuk Yayınları).
- Le Bon, G. (2013). Psychologie des Foules, (Brussels: Ultra Letters Publishing).
- Michels, R. (1915). Political Parties (New York: Hearst’s International Library Co).
- Mills, C. W. (1951) White collar: The American Middle Classes (New York: Oxford University Press).
- Mises, L. V. (1996) Human action – A Treatise on Economics, vol. 2. (Indianapolis: Liberty Fund).
- Moon, M.J. (1999). “The Pursuit of Managerial Entrepreneurship: Does Organization Matter?” *Public Administration Review*, Vol. 59, No. 1, ss. 31-43.
- Mouzelis, N. P. (2003). Örgüt ve Bürokrasi, (Çev. H. Bahadır Akın), (Konya: Çizgi Kitabevi).
- Müller, J-W. (2015). “Rule-breaking”, *London Review of Books*, 37(16): 3-7.
- Nişancı, Z. N. (2015). “Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 13 (25): 257-294.
- Osborne, D. ve Gaebler, T. (1992). Reinventing Government- How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector, Addison Wesley, 1992.
- Ott, J. S. ve Goodman, D. (1998). “Government Reform or Alternatives to Bureaucracy? Thickening, Tides, and the Future of Governing.” *Public Administration Review*, Vol. 60, Issue: 6, s. 522-545.
- Parsons, S.D. (2003) Money, time and rationality in Max Weber – Austrian Connections. (London: Routledge).

- Ranciere, J. (2011) “Komünizmsiz Komünistler mi?”, Bir İdea Olarak Komünizm, A. Badiou-S. Zizek vd. (Çev. Ahmet Ergenç ve Ebru Kılıç), (İstanbul: Ayrıntı).
- Schedler, K. & I. Proeller (2007). “Public Management as A Cultural Phenomenon: Revitalizing Societal Culture in International Public Management Research”, *International Public Management Review*, Vol. 8, Is. 1, pp. 186-194.
- Smith, A. D. (1996) *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ülgen Oskay), (İstanbul: Gündoğan Yayınları)
- Steger, M. S. (2004) *Globalization: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Streeck, W. (2014). *Buying time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. (London: Verso).
- Taylor, F. W. (1919). *The Principles of Scientific Management* (1911), (New York: Harper and Brothers Publishers).
- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi* (7.b.). (Çev. H. Tufan,) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).
- Üstüner, Y. (2000). "Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu", *Amme İdaresi Dergisi*, 33 (3): 15-31.
- Weber, M. (1948). *From Max Weber*, H.H. Gerth and C. Wright Mills (eds.) (London: Routledge and Kegan Paul).
- Weber, M. (1994). *Political Writing* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Weber, M. (1995). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev: Özer Ozankaya), (Ankara: İmge Kitabevi).
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum II. Cilt*, (Çev. Latif Boyacı), (İstanbul: Yarın Yayınları).